

MÉHES MÁRTON

Európai típus és példány

Essen és Görlitz: két jelölt az *Európa kulturális fővárosa* címre

A német Európa kulturális fővárosa program keretében ez év március 10-én hirdette ki álláspontját a Német Kultuszminiszteri Konferencia által felkért hét tagú zsűri. A javaslat a tíz versenyben lévő német város közül Essen pályázatát első, Görlitzét második helyen ajánlotta a Német Szövetségi Tanács (Bundesrat) figyelmébe, amely az ajánlást elfogadva április 29-én e két város nevét küldte meg az Európai Parlamentnek Brüsszelbe, ahol 2006 novemberében dől el, hogy a kető közül melyik lesz a magyar kulturális főváros tandem partnere 2010-ben.

A hónapokon át rokonszenves versengést folytató tíz pályázó német város, Braunschweig, Bréma, Essen, Görlitz, Halle an der Saale, Karlsruhe, Kassel, Lübeck, Potsdam és Regensburg esélyeit számos szempont alapján latolgatta a sajtó és a közvélemény. Sejthető volt, hogy a zsűri a szűkebb kulturális döntési szempontokon túl, demokratikusan gondolkodva, Németország különleges föderális, geopolitikai, történelmi és gazdasági tulajdonságait megfontolva fog döntést hozni, aminek már az az elvárás is része volt, hogy a zsűri ne egy, hanem legalább két, de legfeljebb négy várost nevezzen meg az ajánlásban. Ebből arra is lehetett következtetni, hogy egy nyugat- és egy kelet-német város fog szerepelni a javaslatban. Kérdés maradt ugyanakkor, hogy a kelet-nyugati problematika mellett a zsűri figyelembe veszi-e a Németországra szintén jellemző észak-déli különbségeket is, és – mintegy szimmetrikusan

– egy északi és egy déli várost is továbbjuttat. Szinte minden érintett és megfigyelő biztosra vette Bréma jó esélyeit, de a vezérgondolat miatt különösen fontos pályázatok között tartották számon Görlitz, Halle, Essen és Karlsruhe koncepcióit is: Görlitzét a lengyel-német kapcsolatépítés, Hallét a zsugorodó város problémaköre, Essenét az ipari terület (Ruhr-vidék) kulturális transzformációja és Karlsruhéét a jog mint kultúra tematika miatt. De világszínvonalú épített öröksége okán minden további nélkül szóba kerülhetett Potsdam vagy Regensburg támogatása is.

Az Európai Unió által megfogalmazott kiválasztási kritériumoknak a zsűri indoklása szerint többé-kevésbé mind a tíz város megfelelt. Persze ennek az általános kritériumrendszernek megvan az a hátulütője, hogy éppen átfogó jellege miatt, a városi életformával és politikával szemben támasztható összes követelményt érinti, így például a város hozzájárulását az európai művészet- és szellemtörténethez, egész Európára kisugárzó kulturális rendezvények támogatását, a kulturális kreativitás támogatását, a városlakók részvételét a pályázati projektekből, a projektek hosszabb távú fenntarthatóságát és hatását, a pályázat sajtóban való megjelenítését és turisztikai hatását, a nemzetközi dialógus erősítését, a város történelmi örökségének és életminőségének bemutatását, illetve fejleszthetőségét. Az általános követelményrendszer ugyanakkor – olvasható az indok-

Esseni panoráma

fotó: RAG

lás szövegében – „figyelman kívül hagyja a pályázatok valódi értékét, vagyis azt, hogy a tíz város mindegyike olyan különleges főtémát prezentál, amelyik megérdemelné, hogy 2010-ben az európai szinten beszéljenek róla”. Ezért a zsűri mindenekelőtt arra a szempontra koncentrált, hogy a tíz város közül melyik volt képes

fotó: RTG/Lueger

Az 1988-ban épült Aalto színház Essenben, melyet a finn Alvar Aalto tervezett

olyan témára építeni a pályázatát, amelyik új kérdéseket vet fel, európai jelentősége van, és a belátható jövőben sok más európai város politikai/fejlesztési programját meg fogja határozni.

Ennek ismeretében jobban megérthetjük, hogy miként eshetett a választás éppen Essen és Görlitz városára. A zsűri logikája szerint az európa kulturális fővárosa címre nem feltétlenül olyan városok kerestetnek, amelyek a legeredetibb művészeti ötleteket vagy a legbiztosabb gazdasági megvalósíthatóságot és a legtöbb turistát ígérik, hanem olyanok, amelyekre némileg naivan és leegyszerűsítve, de jó szívvvel mondanánk: „Itt én is szívesen élnék.” A zsűri olyan városokat keresett tehát, amelyek modellértékű, de megvalósítható pályázatot nyújtottak be, és mindenekelőtt különösen jó példányai bizonyos európai várostípusoknak, ami alatt a mai Európa több városára jellemző közös problémákat, feladatokat és megoldandó kérdéseket kell értenünk. De lássuk, melyik két típusnak a jó példánya Essen és Görlitz!

Az „Átalakulás kultúrával – kultúra átalakulással” mottót hirdető, első helyen kiemelt Essen az 5,3 millió lakosú Ruhr-vidék „nevében” pályázik az Európa 2010-es kulturális fővárosa címre. Görlitzhez hasonlóan, amelyik a Neisse keleti partján fekvő lengyel Zgorzelec nevében is küzd e címért, Essen pályázata is messze túlmutat tehát a város közigazgatási határán. Ez nagy

előny a program gazdagsága és a megszólítható tömegek szempontjából még akkor is, ha a pályázó városok, szigorúan véve az Európai Unió kiírásának szövegét, kizárólag egyedül és csak saját maguk nevében pályázhatnak. Ugyanakkor az európai városi problémátípus – az ipari környezet és örökség kulturális újraértelmezésének szükségszerűsége – Essen mellett valójában a Ruhr-vidék minden nagyvárosára, például Bochumra, Dortmundra vagy Wuppertalra is jellemző. Nem véletlen, hogy a pályázatban számos olyan kortárs művészeti installáció szerepel, amely ipari műemlékeket értelmez újra fényel, új anyagokkal vagy funkciókkal. Jó példa erre a már ma is világörökségi helyszínként számon tartott Zollverein épületegyüttese. Az *Invisible City – Die zweite Stadt (Láthatatlan város – Második város)* című projekt keretében pedig az ezer méter mélyen húzódó egykori bányajáratok válnak a kortárs

médiaművészetek egyedülálló földalatti utcájává. Ilyen – egykor sikeráztatnak számító – nehézipari és bányarégiók Európa szinte minden országában előfordulnak, legyen szó akár a volt szocialista országok erőltetetten iparosított közzeteiről (például Ózd és vidéke, Katowice és Felső-Szilézia, Schwarze Pumpe és a Lausitz-vidék), akár Liverpoolról vagy az európai integráció kezdetén, a Montánunió létrejöttében is kulcsszerepet játszó európai német mítoszról, a Ruhr-vidékről. Essen és a régió ugyanakkor nem csak a pusztuló és/vagy átalakuló

Az esseni Zollverein mint az ipari múlt jelképe

fotó: RTG/Vollmer

ipari környezet szempontjából modellértékű Európában: London és Párizs után a kontinens harmadik legnagyobb agglomerációja és (nem csak ipari) olvasztótégléje, amelyben 140 (!) nemzetiség él egymás mellett, azok teljes kulturális palettájával. Összességében meg-

állapítható, hogy Essen és a Ruhr-vidék pályázata egyfajta hálózatmodellt jelenít meg, amelyet egy hatalmas agglomeráció városai képeznek. Görlitz viszont a hídmodell prototípusa, amely – szintén több szinten értelmezve – hídverés két volt történelmi városrész, két jelenlegi ország, történelmi korok és egymás mellett élő generációk között. A két pályázatnak külön érdekessége, hogy mind Essen esetében a hálózat, mind pedig Görlitz esetében a híd szó szerinti értelemben és közvetlenül megtapasztalható módon is értendő, hiszen a Ruhr-vidék sűrű autópálya, vasút- és víziúthálózata kulturális szempontból is nagy kihívás a szervezőknek, Görlitzet pedig több évtizednyi elhatárolódás után csupán néhány éve köti össze újra városi gyaloghíd Zgorzeleccel (noha egykor négy-öt híd ívelt át a Neissén a városon belül). A hálózatosság és a hídépítés gondolata egyértelműen felismerhető a két város 2010-es logójában is.

„A senkiföldjéről Európa szívébe” kíván visszatérni a német–lengyel ikerváros Görlitz–Zgorzelec. A pályázat másik szlogenje – „Európa kulturális fővárosát építjük” – szimpatikus szerénységről tanúskodik, hiszen a hiányzó hidak felépítésén kívül az elmúlt negyven-ötven esztendő súlyos lelki és fizikai sebeit is gyógyítani kell a „felépülés” ideje alatt. Hiába feküdt a város már évszázadokkal ezelőtt két fontos európai kereskedelmi útvonal kereszteződésében, hiába a reneszánsz kor és a századforduló gazdasági-kulturális öröksége, ha az utóbbi évtizedekben egy hideg és álmos európai peremvidéken sorra pusztultak a mostanra viszont aprólékosan felújított építészeti és a folyamatosan megújuló szellemi kincsek. A német oldalon megcsodálható cifra homlokzatok mögött azonban munkanélküliség, elvándorlás, üresen tátongó lakások és üzlethelyiségek húzódnak. A megosztott város összenövesztése még sokáig tart, de az ennek érdekében folyó erőfeszítések, amelyek azonban a nyelvi és nemzetiségi különbségeket ezúttal nyereségként és lehetőségként dolgozzák fel, egyértelműen európai modellt jelenítenek meg. Görlitz az európai egyesülés műhelyeként vagy építkezési területeként határozza meg önmagát. Példánya annak a várostípusnak, amelybe Komárom–Komárnótól Cieszyn–Český Těšínig számos európai határváros tartozik, s amelyekben szintén a kőhidak építése és a szellemi szálak újrafűzése az alapvető feladat, s ehhez – minden szkepticizmus ellenére – az európai egyesülési folyamat kínál megfelelő keretet. Nem csoda hát, hogy a görlitzi pályázat középpontjában a Brückenpark Neisse (Neisse Hídpark) című projekt áll. A Hídpark lesz az új kétnyelvű és két nemzetiségű – sőt, még jelentős görög kisebbséggel is bíró – európai város szellemi-kulturá-

lis centruma. A folyó két partján elterülő közvetlen határvidék új, közös térré alakul, ahol oktatási, kulturális és szabadidős intézmények foglalnak helyet. Ezen a helyszínen és a környék jelentős épületeiben már jelenleg is rendszeresen zajlanak tematikus fesztiválok, amelyek az építészet, a kortárs képzőművészet és irodalom vagy a közélet számos kérdését és eredményét mutatják be német–lengyel–nemzetközi kontextusban.

fotó: RAG

A logó az esseni városképben

Essen és Görlitz: két alapvetően eltérő történelmi, összetételű és háttérű város – két európai prototípus, melyek kiemelkedő példányai saját kategóriájuknak. Pályázatuk nem pusztán jó lehetőség, hanem alapvető szükséglet. A zsűri érvelése tehát érthető, bár azt is észre kell vennünk, hogy a pályázatok középpontjába helyezett, és a zsűri által oly nagyra értékelt két releváns európai alaptéma éppen Essen és Görlitz esetében kevésbé a pályázat kreativitásának, mint inkább a két város – pályázat nélkül is meglévő – adottságainak köszönhető. Ugyanakkor Essen is, Görlitz is képes kifejezni a Európa 2010-es kulturális fővárosa címre beadott pályázatán keresztül a város lakóinak elszánt megújulási és változtatási készségét. Essen és a Ruhr-vidék százötven éves ipari urbanizációs múltja ellenére is szeretne új, kulturális és tudásalapú életformát kínálni egy hatalmas városhálózatnak, Görlitz pedig saját kulturális önmeghatározásával példaszerűen feldolgozhatja a háborúk, elűzések és megosztottságok által megnyirbált – sajnálatosan európai – történelmét. Így válhatnak „élhető” európai városokká. ■